

PROFESSOR-O'QITUVCHILARNI KASBIY RIVOJLANISH MOTIVATSIYASIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

*Oliy ta'lim tizimi kadrlarini
qayta tayyorlash va
malakasini oshirish instituti
I-kurs tayanch doktoranti
Abdullayeva Maftuna Baxodir qizi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada professor-o'qituvchilarning kasbiy rivojlanish motivatsiyasiga ta'sir etuvchi omillar tizimli ravishda tahlil qilingan. Metodologik yondashuv sifatida nazariy tahlil, tizimli va qiyosiy yondashuv, ekspert suhbatlari hamda omillarni klassifikatsiya qilish usullari qo'llanildi. Natijalar professor-o'qituvchilar motivatsiyasi uch asosiy omillar guruhidan — ichki, tashqi institutsional hamda ijtimoiy-psixologik omillardan shakllanishini ko'rsatdi. Tahlil motivatsiyaning ko'p komponentli va o'zaro bog'liq tizim ekanini tasdiqlaydi hamda oliy ta'lim tashkilotlarida professor-o'qituvchilar kasbiy rivojlanishini boshqarishda kompleks yondashuv zarurligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: professor-o'qituvchilar, kasbiy rivojlanish, motivatsiya, ichki omillar, tashqi omillar, ijtimoiy-psixologik omillar, rag'batlantirish, boshqaruv uslubi, oliy ta'lim, pedagogik faoliyat

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА МОТИВАЦИЮ ПРОФЕССОРОВ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ РАЗВИТИЮ.

*Институт переподготовки и повышения квалификации кадров
высшего образования*

Аспирант 1-го года обучения

Абдуллаева Мафтуна Баходир кизи

Аннотация: В данной статье представлен системный анализ факторов, влияющих на мотивацию профессионального развития преподавателей высших учебных заведений. В качестве методологических основ использованы теоретический анализ, системный и сравнительный подходы, экспертные интервью, а также классификация мотивационных факторов. Результаты показали, что мотивация преподавателей формируется под воздействием трёх основных групп факторов: внутренних, внешних институциональных и социально-психологических. Проведённый анализ подтверждает многокомпонентный и взаимосвязанный характер мотивации и подчёркивает необходимость комплексного подхода к управлению профессиональным развитием преподавателей в системе высшего образования.

Ключевые слова: преподаватели, профессиональное развитие, мотивация, внутренние факторы, внешние факторы, социально-психологические факторы, стимулирование, стиль управления, высшее образование, педагогическая деятельность.

FACTORS INFLUENCING THE MOTIVATION OF PROFESSORS FOR PROFESSIONAL DEVELOPMENT

Institute of Retraining and Advanced Training of Higher Education

Personnel

1st year basic doctoral student

Abdullayeva Maftuna Bakhodir qizi

Abstract: This article presents a systems analysis of the factors influencing the motivation for professional development of higher education faculty. The methodological framework utilizes theoretical analysis, systems and comparative approaches, expert interviews, and a classification of motivational factors. The results demonstrate that faculty motivation is influenced by three main groups of factors: internal, external, institutional, and socio-psychological. The analysis confirms the multicomponent and interrelated nature of motivation and emphasizes the need for a comprehensive approach to managing faculty professional development in higher education.

Keywords: faculty, professional development, motivation, internal factors, external factors, socio-psychological factors, incentives, management style, higher education, teaching activities.

Kirish

Oliy ta'lim sifati professor-o'qituvchilarning pedagogik va ilmiy salohiyati bilan bevosita bog'liq bo'lib, ularning kasbiy rivojlanishga bo'lgan motivatsiyasi ta'lim jarayonining samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Globallashuv, raqobatning kuchayishi, innovatsion texnologiyalar jadal o'zgarib borayotgan sharoitda professor-o'qituvchilar doimiy ravishda malakasini oshirish, ilmiy izlanish olib borish, xalqaro tajribalarni o'zlashtirishga ehtiyoj sezadi. Biroq motivatsiya darajasi individual xususiyatlar, muassasa siyosati, moddiy va ma'naviy rag'bat, ijtimoiy-psixologik muhit kabi ko'plab omillar ta'sirida shakllanishi sababli, ushbu omillarni tizimli o'rganish zarur. Ushbu tadqiqotning maqsadi — professor-o'qituvchilarning kasbiy rivojlanish motivatsiyasiga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillarni aniqlash hamda ularning ta'sir darajasini tahlil qilishdir.

Metodologiya

Tadqiqot quyidagi metodologik yondashuvlarga asoslandi:

1. **Nazariy tahlil metodi.** Motivatsiya nazariyalari (Maslou, Herzberg, Vrum, o'z-o'zini aniqlash nazariyasi) hamda oliy ta'limda kadrlar salohiyati bo'yicha ilmiy manbalar o'rganildi.
2. **Tizimli yondashuv.** Kasbiy rivojlanish motivatsiyasiga ta'sir qiluvchi omillar ichki, tashqi va ijtimoiy-psixologik bloklarga ajratildi.
3. **Analitik-qiyosiy tahlil.** Xalqaro (Finlyandiya, Janubiy Koreya, Yaponiya, AQSh) va mahalliy oliy ta'lim tajribasi motivatsiya mexanizmlari bilan taqqoslandi.
4. **Ekspert suhbatlari (shartli metod).** 20 nafar professor-o'qituvchi bilan tuzilgan suhbatlardan olingan fikrlar asosida motivatsiya omillarining amaliy ko'rinishlari aniqlashtirildi.
5. **Klassifikatsiya metodi.** Olingan omillar mazmuniga ko'ra guruhlariga ajratildi: *ichki psixologik omillar, tashqi institutsional omillar, ijtimoiy-psixologik omillar.*

Metodlar kompleks qo'llangan bo'lib, bu kasbiy rivojlanish motivatsiyasining ko'p qirrali mexanizmlarini chuqur tahlil qilish imkonini berdi.

Natijalar va muhokama

Oliy ta'lim muassasida professor-o'qituvchilarning motivatsiyasi universitet muvaffaqiyati va obro'sida hal qiluvchi ro'l o'ynaydi hamda murakkab va ko'p qirrali muammo hisoblanadi. Motivatsiyaga ta'sir ko'rsatish asosan pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini oshirish hamda pedagogik faoliyatda innovatsiyalarni qo'llashda asosiy kuchdir.

Quyida professor-o'qituvchilarning kasbiy o'sish va rivojlanish uchun motivatsiyasiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar keltirilgan.

I. Ichki motivatsiya. Tahlil professor-o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi eng avvalo ichki ehtiyojlar bilan bog'liqligini ko'rsatdi. Kasbiy o'sishga intilish, ilmiy daraja va unvon olish istagi, o'zining kasbiy mavqeini mustahkamlash, innovatsion pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish o'qituvchilar uchun asosiy ichki motivator hisoblanadi. Suhbatlarda ishtirok etgan o'qituvchilarning ko'pchiligi kasbiy rivojlanish jarayonida o'z qobiliyatlarini namoyon etish ehtiyojini birinchi o'ringa qo'ygan. Bu o'z-o'zini anglash va kompetentlik ehtiyojlari bilan mos keladi.

Ichki motivatsiya - faoliyatdan shaxsiy zavqlanish, kasbga ishtiyoq va shaxsiy intilishlar bilan bog'liq. Bu ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. Ichki motivatsiya- shaxsning yoki xodimning ma'lum bir ishni bajarishga bo'lgan xoxish istagi hisoblanib u o'z ichiga shaxsiy ehtiyojlari, qiziqishlari hamda

qadriyatlarini kiradi. Boshqa tomondan, ichki motivatsiya odamga mustaqil va g'ayrat bilan ishlashga imkon beradi (Elton, 1988). Bilim beruvchi insonlarga ichki motivatsiya eng muhim omillardan biri deya sanaladi chunki, ichki motivatsiyaga ega o'qituvchilar o'z ishiga ijodiy yondashadi va talabalarda ham fanga nisbatan chuqur qiziqish uyg'ota oladi.

Ichki motivatsiya ta'lim sifatini oshirishda eng muhim omillardan biri hisoblanadi, chunki u pedagoglarning kasbiga bo'lgan sadoqatini va o'z ishiga bo'lgan mas'uliyatini kuchaytiradi.

Quyidagi jadvalda ichki motivatsiyani shakllantiruvchi ichki omillarni ko'rishimiz mumkin. Ushbu qator omillar pedagogning kasbiy faoliyatidagi faolligi, o'zini rivojlantirishga bo'lgan intilishi hamda o'z kasbiga bo'lgan sodiqligini belgilab beradi. (1.1 jadval)

№	Omil	Tafsilot
1.	Shaxsiy intilish va o'z-o'zini anglash	Professional o'sish va o'zini rivojlantirishga intilish. O'z salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun motivatsiya.
2.	Bilishga bo'lgan qiziqish va ijodkorlik	Bilim va ko'nikmalarni yangilashning doimiy istagi. Ijodiy yondashuv va pedagogik faoliyatda innovatsiyalarga intilish.
3.	Ixtiyoriylik va jalb qilish	O'z xohishi va qiziqish bilan malaka oshirishda ishtirok etish istagi.
4.	Kompetentsiyani rivojlantirish	Kasbiy kompetentsiyani doimiy ravishda oshirish va yangi pedagogik usul va texnologiyalarni o'zlashtirish istagi.
5.	Ma'suliyat	Kasbga sodiqlikni oshirish va o'z ishiga mas'uliyatni oshirish

1.1 jadval. Ichki motivatsiyani shakllantiruvchi omillar.

II. Tashqi motivatsiya

Tashqi motivatsiya-tashqi rag'batlantirish, mukofotlar, tan olinish va maqomlar bilan bog'liq. Tashqi motivatsiya shaxsni yoki ta'lim jarayonida ishtirokchining ishini yoki faoliyatini rag'batlar orqali boshqarish va uni muayyan maqsadga yo'naltirish vositasi hisoblanib bularga: moddiy, ijtimoiy va ma'muriy shakllari kiradi.[1]

Tadqiqot natijalariga ko'ra, oliy ta'lim tashkilotining moddiy-texnik bazasi, rahbariyatning boshqaruv uslubi, rag'batlantirish tizimi motivatsiya darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

- Moddiy ragʻbatlar (ustamalar, grantlar, loyihalardan qoʻshimcha daromad) motivatsiyani oshiruvchi omillardan boʻlsa-da, ular ichki motivatsiya oʻrnini toʻliq bosa olmaydi.
- Mehnat sharoitlari (laboratoriya, oʻquv-resurs markazlari, elektron platformalar) professor-oʻqituvchilarning innovatsion faoliyatga qiziqishini oshiradi.
- Rahbariyatning qoʻllab-quvvatlovchi yondashuvi tashabbuskorlikni kuchaytiradi; aksincha, avtoritar boshqaruv motivatsiyani keskin pasaytiradi.
- Akademik yuklamaning ortiqchiligi ilmiy izlanish imkoniyatlarini cheklab, motivatsiyani sustlashtiradi.

Biroq, tashqi motivatsiyaga haddan tashqari ishonish ichki motivatsiyani zaiflashtirishi mumkin, bu esa uzoq muddatli oʻqitish samaradorligiga salbiy taʼsir koʻrsatishi mumkin

III. Ijtimoiy-psixologik omillar

Tahlil shuni koʻrsatadiki, jamoada ijobiy iqlim boʻlishi, hamkasblar oʻrtasidagi hamkorlik, professional tan olinish, ichki korporativ madaniyat kasbiy rivojlanishning barqaror motivatorlariga aylangan.

- Tashqi tan olinish (reyting, mukofotlar) oʻqituvchining oʻzini qadrlash hissini mustahkamlaydi.
- Jamoaviy qoʻllab-quvvatlash esa yangi pedagogik gʻoyalarni sinovdan oʻtkazishga tayyorlikni oshiradi.

Natijalar koʻrsatadiki, motivatsion omillar tizimi murakkab va bir-biriga bogʻliq boʻlib, ularni kompleks ravishda boshqarish taʼlim sifatini sezilarli oshiradi.

Xulosa. Oʻrganishlar shuni koʻrsatdiki, professor-oʻqituvchilarning kasbiy rivojlanish motivatsiyasi uch asosiy blok — ichki, tashqi va ijtimoiy-psixologik omillar yigʻindisi sifatida shakllanadi. Ichki motivatorlar (oʻzini rivojlantirish, kompetentlikka intilish) barqaror boʻlsa, tashqi omillar (moddiy ragʻbat, sharoitlar, boshqaruv uslubi) kasbiy faollik darajasini dinamik boshqaradi. Ijtimoiy-psixologik omillar esa motivatsiyaning uzluksizligini taʼminlaydi.

Oliy taʼlim tashkilotlari ushbu omillarni uygʻun boshqarish orqali professor-oʻqituvchilarning ilmiy-pedagogik faoliyatini sezilarli faollashtirishi, taʼlim sifati va raqobatbardoshligini oshirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hamdi Serin. The use of extrinsic and intrinsic motivation to enhance student achievement in educational settings. International Journal of Social Sciences & Educational Studies. ISSN 2520-0968 (Online), ISSN 2409-1294 (Print), September 2018, Vol.5, No.1[192].
2. Maslow, A. H. Motivation and Personality. New York: Harper & Row, 1954.
3. Herzberg, F., Mausner, B., & Snyderman, B. The Motivation to Work. New York: Wiley, 1959.
4. Vroom, V. H. Work and Motivation. New York: Wiley, 1964.
5. Deci, E., & Ryan, R. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. New York: Plenum Press, 1985.
6. OECD. Teachers Matter: Attracting, Developing and Retaining Effective Teachers. Paris: OECD Publishing, 2005.
7. Fullan, M. The New Meaning of Educational Change. New York: Teachers College Press, 2016.
8. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini rivojlantirish to'g'risida"gi PQ-3775-son Qarori, 2018-yil 5-iyun.
9. Qo'shboev, A., & Sayfiddinov, R. Oliy ta'limda pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish masalalari. Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
10. Yuldasheva, D. Professor-o'qituvchilarning motivatsion omillarini baholash metodlari. Oliy ta'lim muammolari jurnali, 2022, №4.